

Het dagboek van Jan-Theo Werners over zijn oorlogservaringen in 's-Hertogenbosch

Dochter Elle Brenninkmeijer-Werners bewerkte dit bijzondere oorlogsverhaal tot een boek.

Redactie: Stef Vossen

Proloog

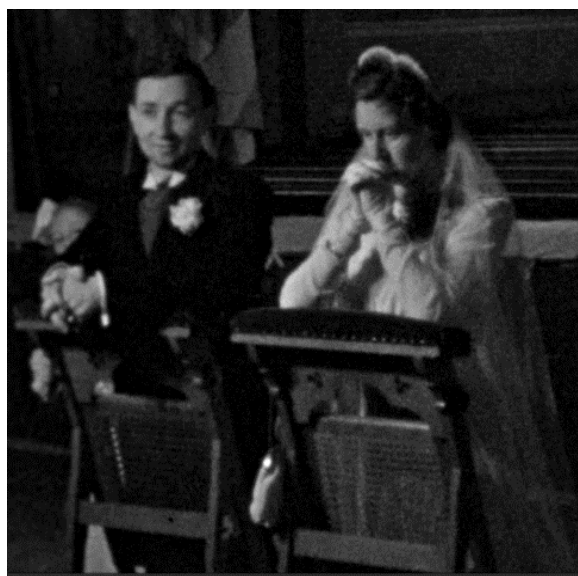
door Elle Werners

Elle: “Na een zware periode in de afgelopen jaren rijpte bij mij het plan om iets te doen met het gedachtengoed van mijn in 1985 en 1995 overleden ouders. Ik heb altijd geweten dat er ergens een schriftje moest zijn waarin mijn vader zijn oorlogservaringen opschreef.

Na enig zoeken en navragen kwam ik dankzij mijn jongste zus het document op het spoor. Vervolgens kreeg ik van mijn oudste zus de kopietjes. Keurig afgedrukt, maar bijna onleesbaar. Ik deed mijn uiterste best om het te ontcijferen en te digitaliseren. Het is een verhaal dat mijn vader zo’n 80 jaar geleden, onder barre omstandigheden, heeft opgeschreven. Als fanatiek amateurfilmer maakte hij ook unieke opnamen uit die donkere tijd. Ik bewonder de dapperheid en de creativiteit van mijn toen nog jonge ouders. Mijn vader was jarig op 28 oktober, dus daags na de bevrijding van den Bosch vierde hij zijn 39^e verjaardag”.

Elle Werners Hinthamerstraat Den Bosch

Gezin Werners

Elle Werners: “Jan-Theo Werners (28-10-1905/30-09-1995), zoon van Bernardus Werners en Petronella de Haan, en Gerda de Bekker (17-06-1909/03-07-1985) dochter van Petrus de Bekker en Antonia Kreetz, traden tijdens de oorlog in het huwelijk op 16 oktober 1940.

Ze kregen tijdens de bezetting twee kinderen: Tonny en ikzelf Elle (1943).

Eind 1944 kwam er nog een dochter bij, Eugénie (overleden in 2008).

Na de bevrijding werden Bernard (1947) en Marie-José (1948) geboren”.

Kinderen Werners na de oorlog v.l.n.r.: Eugénie, Elle, Marie-José, Tonny en Bernard

Elle: "Na hun huwelijk namen Jan-Theo en Gerda hun intrek in een bovenwoning aan de Mgr. Prinsenstraat, nu nummer 45, uitkomend op de Hinthamerstraat. De woning had uitzicht op de imposante Sint-Jacobskerk. Vanuit de kamer met erker aan de voorzijde maakte Jan-Theo unieke filmopnamen tijdens de Duitse bezetting van de stad. Ook aan de achterzijde vanaf het balkon met uitzicht op het Sint Jacobshof heeft hij authentieke opnamen gemaakt.

Rond 1950 verhuisden Jan-Theo, Gerda en de kinderen naar het ouderlijk huis van Jan-Theo aan de Hinthamerstraat 207. Het pand "De Grote Valk" ook wel "In den Valk" genoemd, staat in 's-Hertogenbosch bekend om een grote stadsbrand die hier op 30 april 1419 uitbrak en waarbij de Hinthamerstraat tot aan de markt

grotendeels in de as werd gelegd en 112 mensen om het leven kwamen. De gevelsteen in het poortgebouw (foto boven) raakte in de oorlogsjaren beschadigd”.

“In 1910 was hier L.M. van der Staij gevestigd met een koffiebranderij, tabakskerverij en handel in koloniale producten. Later voortgezet door Fa.Voets-Werners en weer later door B. Werners de vader van Jan-Theo. Het poortgebouw, Hinthamerstraat 209, was in gebruik als bedrijfspand. De bovenverdiepingen van deze panden werden verhuurd. In 1943 stonden hier (onder huisnummer 207a) ingeschreven, chauffeur H. Beekmans, onderwijzer F.L. Koekoek, timmerman G. Pijnenburg en

politieagent H.P. Verstappen. Tijdens de oorlog konden mensen hier hun eigen geteelde (surrogaat) tabak laten kerven. Jan-Theo legde dit procedé op film vast.

Achter het poortgebouw bevonden zich de tabaksfabriek annex koffiebranderij. Het fabriekscomplex is inmiddels gesloopt. Nog lange tijd zaten er huurders in de gebouwen”.

Mei 1940, vader Jan-Theo filmt de bezetting

Elle: “Op 10 mei werd ons land binnengevallen door het Duitse bezettingsleger. Het zou niet lang duren voordat ook Den Bosch door de Duitse troepen werd bezet. Vanwege de Maasovergang was Den Bosch een strategisch belangrijke stad. Vanaf de dakgoot filmde mijn vader Jan-Theo de binnentrekkende troepenmacht (foto rechts).

Elle: “Mijn vader Jan-Theo (foto links) was een verwoed amateurfilmer. Dankzij zijn unieke films zijn belangrijke gebeurtenissen in de oorlogsjaren vastgelegd.

Zo heeft hij de intocht van het Duitse leger en de bevrijding van Den Bosch vastgelegd. Ook filmde hij het kerven van thuis geteelde (surrogaat) tabak”.

Foto-impressie van de oorlogsjaren in Den Bosch

Intocht Duitse troepen op de Markt

Markt, twee dagen na de Duitse intocht

In de rij voor distributiebonnen

Waterhalen bij melkfabriek St. Jan

Gerda, Elle in kinderwagen en neefje Jan

Nog meer dagboeken

Elle Werners bewerkte niet alleen het door haar opgespoorde dagboek van haar vader Jan-Theo over zijn ervaringen tijdens de Tweede Wereldoorlog in Den Bosch, maar ontdekte ook dat er nog een dagboek bestond, dat in precies dezelfde periode door iemand anders was geschreven. De auteur was Jos Verstraeten, ook uit Den Bosch. De beide dagboekschrijvers kenden elkaar niet, maar beschreven bijna synchroon dezelfde oorlogsgebeurtenissen in Den Bosch.

Elle: “Ik kwam toevallig het boekje ‘*Storm over Den Bosch*’ tegen van de Bosschenaar Jos Verstraeten. Het is geschreven in exact dezelfde periode als de ervaringen die mijn vader op schrift stelde. Jos Verstraeten woonde aan de Citadellaan en hield vanaf 9 september 1944 nauwkeurig zijn dagboek bij.

Ik realiseerde me plotseling dat op 9 september mijn vader Jan-Theo en Jos Verstraeten op hetzelfde moment een bloknoot gepakt moeten hebben en een pen of potlood. Met het voornemen om vanaf dat moment alles in een dagboekje te noteren. Zonder elkaar te kennen. Daar zijn ze mee doorgegaan tot en met vrijdag 27 oktober. Dus ook op hetzelfde moment gestopt. De verhalen lopen volledig synchroon. Het dagboek van Jos Verstraeten was een welkome aanvulling voor Elle. Vader Jan-Theo gaf in zijn dagboek aan, dat hij zich de data van de gebeurtenissen niet meer goed kon herinneren. Met het dagboek van Jos Verstraeten konden de gebeurtenissen goed in de tijd geplaatst worden”, aldus Elle.

En Elle Werners kreeg ook de beschikking over nog een ander dagboek over de bevrijding van Den Bosch dat was geschreven door de Engels sergeant Lawson.

FRAGMENTEN UIT DE SYNCHRONE DAGBOEKEN VAN JAN-THEO WERNERS EN JOS VERSTRAETEN EN DE ENGELSE SERGEANT LAWSON

Jan-Theo Werners (9 september 1944):

“Een landverrader werd op klaarlichte dag ’s middags om drie uur in de Kerkstraat, terwijl hij met zijn vrouw aan het winkelen was, door twee onbekenden neergeschoten. De Bosschenaren feliciteerden elkaar met het overlijden van deze persoon. ’s Avonds kwam de reactie van Duitse zijde. Fietsen werden gevorderd. Er kwamen aanplakbiljetten op de panden: ‘Een vooraanstaand persoon is gedood en er zullen zes Nederlanders gefusilleerd worden.’ Volgens mededelingen uit goede bron moeten het er veel meer geweest zijn. ‘Alle burgers om acht uur binnen’, En dat begon al in de zomermaanden van 1944. Vervolgens kwam het bevel dat alle mannen om 7 uur ’s morgens op Zondag bij het station aanwezig moesten zijn met schop en pikhouweel... Niemand ging!”

Redactie: Het betrof hier waarschijnlijk de liquidatie, op de hoek van de Kerkstraat en de Krullartstraat, van de wachtmeester bij de Arbeidscontroledienst P. van Bussel ('De Kin') op 8 augustus 1944. Deze werd uitgevoerd door leden van een Knokploeg van buiten 's-Hertogenbosch. Als represaillemaatregel moesten een aantal mensen het met de dood bekopen. De 30-jarige Bossche huisarts en verzetsman Van Hoeckel werd verraden en op 11 augustus 1944 met anderen gefusilleerd in concentratiekamp Vught. Een dag na de aanslag op 'de Kin' werd door de Gestapo op het Duhamelplein kapelaan H. Koopmans doodgeschoten. Ook vier leden van Knokploeg Margriet, waaronder de leider Willy Andriessen, werden om deze reden op 19 augustus 1944 gefusilleerd in kamp Vught. (Bron: Erfgoed 's Hertogenbosch, Verzet 's Hertogenbosch).

Jos Verstraeten:

"Een striemende najaarsregen jaagt over het oude marktplein van Brabants hoofdstad, dat op deze Zaterdagmorgen een troosteloos beeld biedt. Tegen de middag wordt het drukker in de stad met militairen. Steeds meer valschermjagers trekken binnen en ze worden ondergebracht in verschillende scholen. Kort voor acht uur in de avond, dat is het tijdstip, waarop de burgers van de straat moeten, worden bekendmakingen aangeplakt: 'Morgen om 7 uur moeten alle mannen van 18 tot 45 jaar zich melden op het Stationsplein. Schoppen en houwelen dienen meegebracht te worden'. Op de hoeken der straten groept de bevolking bijeen en bespreekt deze nieuwe terreurmaatregel. Al spoedig weet men, waar het om gaat. Stellingen maken achter de Maas, waarschijnlijk in Zaltbommel. Met een extra trein zullen de mannen erheen gebracht worden".

Jan-Theo Werners, zondag 19 september 1944:

"Ik zei tegen een van mijn twee knechts: 'zet de bel maar af, de voordeur op slot, het achterraam dicht, en blijf maar fijn in bed liggen. Onder het genot van een sigaar, boek, en niet te vergeten de onafscheidelijke radio in miniatuurvorm. De andere knecht was ondergedoken. Dat weet de kantoorjuffrouw wel. Zij warmt zich nu bij de kachel. Volgens haar verhaal was er ontzettend gevochten, heel veel vernield en het vee liep dolende rond. Ze bracht aardappelen mee en vlees van gedood vee, wat heel goed van pas kwam. Zo direct gaan we weer aan 't werk om te zorgen dat we een goede slaapgelegenheid krijgen en menig meubelstuk moet versjouwd worden. Vele handen maken licht werk".

Jos Verstraeten:

"Een stralende dag. Prachtige wolkenformaties drijven statig over het wijde Brabantse land. Maar vóór het station verzamelt zich tegen zeven uur in de morgen en opgewonden menigte. Een paar honderd man tussen de 18 en 45 jaar heeft zich gemeld op de oproep, welke gisterenavond laat bekendgemaakt is. De rest van de mannelijke bevolking van Den Bosch heeft zich gedrukt..."

De Britse 'Operatie Alan'

Elle Werners: "In de nacht van 23 op 24 oktober 1944 begonnen de Britten met het beschieten van de stad. Zo'n 50.000 granaten werden afgeschoten vanaf 15 kilometer afstand. De stad veranderde in een hel. Om de Britten tegen te houden, hadden de Duitsers de bruggen rondom de stad opgeblazen. Ook de Diezebrug die eerst door de geallieerden was veroverd. Na een tegenstoot lukte het de Duitsers alsnog de brug op te blazen.

Maar op 25 oktober wisten de Britten (53^e Welsh Division onder generaal Ross ondersteund door tankeenheden van de 7^e Engelse Pantserbrigade) alsnog de stad binnen te komen via een looppad over de sluisdeuren van Sluis 0, dit was de brug vlak bij het pand van mijn vader en de plaats waar de gebeurtenissen zich afspelen waarover hij schrijft in zijn verslag. Op 26 oktober werd er voornamelijk gevochten in de buurt van het station. Op 27 oktober was de stad bevrijd. Operatie Alan was tijdens de Tweede Wereldoorlog de codenaam voor de bevrijding van Den Bosch door de geallieerden. Het was een onderdeel van de Operatie Fazant. Tijdens de gevechten zijn in totaal 118 burgerslachtoffers gevallen. 274 Duitsers zijn gesneuveld, en 144 Britten. De stad heeft hevig geleden. Het beleg duurde 6 dagen.

Vele panden werden verwoest en zwaar beschadigd; het spoorwegemplacement vernietigd en het station zwaar beschadigd".

De bestorming van sluis 0

Jan-Theo Werners, oktober 1944:

"Ik bewonder de familie Pijnenburg die ondanks de granatenregen met hun kennissen hardnekkig op 't bovenhuis blijven zitten. Het is spelen met je leven. Eén voltreffer die raak is en ze zijn dood. En dan de evacuees... Wat hebben die mensen fijn kunnen uitrusten ondanks de voortdurende granatenregen. Enige van hen waren ziek en hadden koorts. Haastig heeft men alles mee moeten nemen. Ze hebben dan ook ontzettend veel meegemaakt en gingen de volgende dag aan 't vertellen: Wekenlang met zestig mensen dag en nacht in een klein keldertje, waar je nauwelijks in zitten kon. En rondom hen alles oorlogsgeweld, kapotte en afgebrande huizen, stukgeschoten bommen en omwoelde aarde, oorverdovend

lawaai van tanks. Die konden volgens hen blaffen en janken”.

“De moffen hadden zich in Berlicum ingegraven en het dorp zou met de grond gelijkgemaakt worden. Ook Schijndel, dat eerst in handen was van de Engelsen was nu weer in Duitse handen. Van Nuland moest niets meer over zijn. Vage berichten kwamen bij ons binnen. Oh, wat duurt die bevrijding toch lang. Zullen we nooit meer uit deze hel komen? Zelfs baby’s, doornat van de regen, beddengoed, nat en vuil...enz. Nog meer verhalen. We hadden thuis een hele veestapel, honden, kanariepieten en konijnen. Ook hadden we nog een kat die uit de vlammenzee gevlucht was. Het dier was even bang van het Engelse gebulder als van het Duitse”.

Jos Verstraeten:

“Het belooft weer een schitterende dag te worden. Geen wolkje is er aan de lucht. Een schrille tegenstelling met dit vormt de chaos der opgeblazen veemarkthallen.

Een troosteloos beeld van verwrongen stalen balken, half verkoelde auto’s en wektuigen, vernield en vernietigd door een in een angsttoestand verkerende Duitse afdeling die dacht, dat zijn laatste uurtje al geslagen was”.

Jan-Theo Werners:

“Zeulend met beddengoed, fietsen, kinderwagens en kleine kinderen. En dit alles in de stromende regen. Alles moesten ze achterlaten. Vernield, verbrand en overgelaten aan de plundering van de moffen. De families H. en T. kwamen ontdaan en huilend bij ons vragen om onderdak. Ze kregen valeriaan en warme thee. Zo kregen we de Berlicumers er ook nog bij. Fijn dat ze vlees en aardappelen meebrachten. Een pot

Brandende veemarkthallen

voor zeer velen die avond, waar we zeer van genoten. Zo konden we even het oorlogsgebeuren vergeten, maar ook door ’t harde werken. ’s Avonds zaten we allen weer heimelijk bij de radio en hoorden we hoe zwaar de strijd weer was. We volgden een en ander terwijl de granaten vielen. Ik zal trachten wat te vertellen van de gebeurtenissen. Op een Zondagmorgen om zes uur gingen we aan ’t werk met zakken zand, kisten en bedden. We besloten een goede kelder te maken. De bestaande kelder werd extra gestut, een nooduitgang gemaakt, zandzakken, barricaden op en om de kelder. We hebben gewerkt als paarden. Jammer dat ik alleen met de heer L. was. De andere mensen (die later van de kelder profiteerden) bleven weg toen er gewerkt moest worden. Ze zaten hun zenuwen weg te spoelen met de nodige borrels. We hadden een goede combinatie, een drankhandelaar en een tabaksfabrikant, ook een levensmiddelen handelaar. De laatste was ikzelf. ’s Avonds filmvoorstelling, grammofoonmuziek en voordrachten”.

Jos Verstraeten:

“Voorlopig brengt de Dinsdag weinig nieuws. In de vroege morgenuren schiet een Engelse jager op een onvoldoende verduisterde vrachtauto. Een meisje van een jaar of zestien wordt in haar slaapkamer zwaar aan het hoofd gewond door een verdwaalde kogel. Uit het Zuiden klinken van tijd tot tijd zware dreunen van ontploffingen. Vensters rinkelen en de grote spiegelruiten van de winkels in de Hinthamerstraat wiebelen in hun sponningen heen en weer”.

Jan-Theo Werners, maandag 23 oktober 1944:

“De granaten ploften bij honderden neer. Een explosie in de open lucht. Maar, oh schrik, een tweede explosie volgde. Ik hield m’n hoofd vast. Glas, dakpannen, puin, alles kwam naar beneden. Een kop van een granaat vloog de koffiebranderij in, en sloeg de deur aan flarden. Ik heb een stuk hout als aandenken bewaard. De vuile moffen hadden granaten met springstof op de ruiten gelegd. Nadat we weer wat gekalmeerd waren, deed iedereen weer zoveel mogelijk z’n plicht. Waar blijven die Engelsen toch? Wanneer zou toch eindelijk de bevrijding komen? Twee à drie voltreffers hebben we gehad op enige meters afstand van ons huis. Een op ’t bejaardenhofje, twee doden, en een kind van een Gestapoman. Achtenveertig voltreffers op Reinier van Arkel, het krankzinnigengesticht naast de zaak. Veel schade en enige doden. God zij dank zijn wij gespaard gebleven”.

Jos Verstraeten:

“Vanmorgen doet weer een nieuw verhaal de ronde. In de afgelopen nacht zouden als Duitse soldaten verklede verzetsgroepen op het hoofdbureau van politie de wapens gevorderd hebben. Na achten dreunen weer zware ontploffingen uit de richting van Eindhoven. Lichtkogels stijgen op. En toch schijnt men hier in de stad zich weinig bewust van de ernst van de toestand. Want het leven gaat uiterlijk zijn gewone gang. Wel doet de spanning van de laatste week zich gelden. De mensen worden prikkelbaar. Het zijn vooral de mensen die bang zijn, die met hun voortdurende angstcomplex veel onrust zaaien”.

Jan-Theo Werners:

“We zijn nog steeds bang voor bommen van Duitse zijde. Dit alles hebben we heel vaak meegemaakt. We zaten b.v. op het dak om dit te repareren, zo goed en zo kwaad als dat ging, en opeens.... Granaten! De gloeiende scherven spatten in ’t rond en we renden zo vlug we konden naar beneden. Een scherf heb ik eens opgeraapt en er m’n vingers aan gebrand. Zo heet was deze. Het leven in onze schuilkelder was niet veel beter dan dat in vele andere. We

Schuilkelder, fragment uit film Jan-Theo

hadden fijne bedden, goede ventilatie, we lagen schervvrij en hadden goede voeding. Ook af en toe een borrel en 't genot van een rokertje. Roken is een voornaam iets, het kalmeert de zenuwen. Verjaardagen werden gevierd, natuurlijk wel met de nodige weemoed. Op een ochtend hadden we 'n grote bomkrater in de straat. 's Middags zijn we haastig gaan kijken. Meteen mocht vooral niet. Te nieuwsgierig kon niet, dan kon je het leven laten. Blijf zoveel mogelijk in de kelder of schuilplaats. De 'boze buurman naast de zaak' kreeg door z'n nieuwsgierigheid 'n schotblessure aan z'n pols. Maar ja, je moest er wel eens door en dan was 't dikwijls op 't kantje af. Eens was ik in de Hinthamerstraat. er sloeg een granaat op vijftig meter afstand in. Ik beefde, m'n knieën knikten. Maar dankbaar en blij dat ik het leven mocht behouden ben ik weer naar de zaak geslopen".

Jos Verstraeten:

"Vanmiddag ben ik ook 'de boer op' geweest. Iedereen gaat tegenwoordig de boer op, hetzij om aardappels te halen, of groenten en fruit. Ik loop nog even wat rond in het kleine dorpje hier onder de rook van Den Bosch. In het midden staat een grote kerk, daarnaast, op een tweesprong van wegen drie soldatengraven uit 1940. Daar liggen een soldaat, een majoor en een sergeant begraven.

Jan-Theo Werners:

"Deze angstige momenten hebben ons nederig gemaakt. Soms baden we gezamenlijk het Rozenhoedje. Op een Zondag ben ik in de Sint Jacobskerk naar de ochtenddienst gegaan van 11 uur. Dit kerkbezoek vergeet ik nooit meer. In 't begin was alles rustig. Toen een klap, een oorverdovend lawaai. Alles donderde en stond te schudden. Zou er paniek komen? De priester op 't altaar bleef knielen. Wij bleven ook kalm zitten en stelden ons onder Gods bescherming. De meeste mensen renden het kerkgebouw uit de straat op. Toen het ergste voorbij was ben ik voorzichtig langs de huizen naar de zaak gegaan. We hoorden later: een hevig luchtgevecht. Een vliegtuig was neergestort met 10 bommen dicht bij de Watertoren in de Graafseweg. Er waren 30 doden en vele huizen totaal vernield. De volgende morgen vernamen we welke delen van de stad het ergste getroffen waren. En hoeveel doden. Het was een treurig schouwspel. Dit was de niet te beschrijven oorlog waarover ik in mijn jeugd zoveel gelezen had. Dat ging over andere plaatsen en speelde zich af in andere tijden. En nu ondervond ik het in levenden lijve".

Jos Verstraeten:

"Het is ongeveer kwart voor tien, als ik in de Korenbrugstraat loop op deze stralende zaterdagmorgen. Men wijst naar de lucht en hoog in de wolken ontwaar ik vier vliegtuigen. Lager en lager draaien ze en heel duidelijk hoort men het motorgeronk. Dan plotseling gieren ze naar beneden en duiken in de richting van het station. Reeds knetteren de boordwapens. Oorverdovend hameren de kanonnen, een ware hel is losgebroken en rakelings vliegen de machines over de daken van de smalle oude straat waar ik sta. Het is een knallen en knetteren alsof er vier, vijf ontweersbuien tegelijk boven de stad zijn losgebroken. Gierend trekken de machines weer omhoog, het zoemt nog even na. Dan is het stil,

onheilspellend stil. Ik buk me en raap een scherf op, ze is nog warm. Dan loop ik in de richting van het station. Een stuk glas knettert voor mijn voeten. Ik kijk naar boven en zie hoe een bomscherf een raam versplinterd heeft. De gordijnen wapperen naar buiten”.

Jan-Theo Werners:

“Een jongeman uit onze buurt keek uit het raam. Hij was meteen dood. Getroffen door een granaatscherf. Terug naar mijn eigen verhaal. In nachten niet geslapen, om 5 uur op. Aan 't werk. Zenuwslopend. Familie Pijnenburg in de Diepstraat beroofd. 's Morgens moffen in de koffiebranderij. Schurft. Er werd gevochten in de kelder. Een granaat midden tussen de bedden. Brandend Den Bosch. Een grote lichtstraal. Noodklok. Enige uren op straat. Toestand in ons eigen huis. Dode vissen. Tekort aan melkpoeder. Centrale keuken. De vrouwen moesten zoveel mogelijk binnenblijven, en wij moesten er op uit voor proviand, kolen en water. Naar de kerk gaan deden we bijna niet meer, ook niet op zondag. 's Avonds baden we tot de Lieve-Vrouw van Den Bosch om ons te sparen. Het was middernacht toen het weer granaten regende en Tonny, onze oudste dochter, heel naïef zei: ‘de Tommies maken veel lawaai, papa, ze zijn erg stout”.

Artilleriebeschietingen

Jos Verstraeten:

“Tegen vijf uur gaat de spertijd in. Politieagenten zeggen het rond en ook soldaten snauwen het 't publiek toe. Er breekt weer een timmerkoorts los. Sommigen halen een paar deuren uit de kamers en spijkeren die voor de ramen aan de straatzijde. Er rijden een paar wagens met gewonden langs mijn huis. In de verte broemt een jachtvliegtuig. In de avond brengt de radio het bericht, dat de luchtlandingstroepen rond Tilburg, Eindhoven, Nijmegen en Arnhem zijn geland. De spanning neemt

meer en meer toe. Het is regenweer geworden en de lucht is potdicht. Deze laatste regels moet ik al bij kaarslicht schrijven, want om precies half elf knipt het licht uit”.

Jan-Theo Werners:

“De meeste mensen vonden het verschrikkelijk dat we zo bevrijd moesten worden. Ze hadden dan nog liever Duitse bezetting. Ik was het niet met ze eens. Alles was beter dan dat. Enige oude dames sliepen of lagen nachtenlang met de kussens op hun hoofd. Allen hadden hun kleren nog aan. Een held van de luchtbescherming lag met zijn stalen helm op in bed. Niemand durfde naar de WC die buiten was. Dus dan maar op de emmer. We leerden ons behelpen. Niet iedereen was altijd even gezellig. We hebben ons dan ook af en toe flink aan sommige mensen geërgerd.

Hier boden we schuilgelegenheid. Blij om anderen te kunnen helpen. Duitse vliegtuigen hadden we allang niet meer gezien, en die van de geallieerden des te meer. Maar waarom kwamen ze dan niet? Op een Dinsdag stonden een paar Duitsers in de poort van onze zaak en hielden daar de wacht. Het waren sterke kerels en ze stonden te kijken alsof ze de oorlog al gewonnen hadden”.

Jos Verstraeten:

“Tegen 2 uur komen weer talrijke jagers boven de stad. Het ziet er naar uit, dat er weer iets in de lucht hangt. Kriskras cirkelen ze boven mijn hoofd, Een zwaar gebrom kondigt de nadering van zwaardere vliegtuigen aan. En jawel, daar komen ze weer. Bij honderden, grote viermotorige vliegtuigen met zweefvliegtuigen. En in een ommezien knettert en knalt het uit alle hoeken van de stad. Bij de Hinthamerpoort bonkt een zwaar stuk luchtdoelgeschut zijn granaten naar boven. De scherven kletteren op straat. Dan prikt een jachtvliegtuig naar beneden. Gewonden passeren mijn huis. Duitsers. Maar ook kinderen, die nog de hele dag op straat te vinden zijn en die door vallende scherven aan het hoofd gewond zijn”.

‘Op de hoek van de straat
Staat een NSB’er
‘t Is geen man, ‘t is geen vrouw,
Maar een farizeeër
Schiets hem dood, in de sloot
Leg hem in een kistje
Doe er dan wat water bij
Dan zwemt hij als een visje’.

(Versje dat door kinderen gezongen werd bij het touwtjespringen op straat).

Jan-Theo Werners:

“In tijden van nood leert men zijn vrienden het beste kennen. Ondanks ‘t granaatvuur dat nu al weken aan een stuk geduurd heeft, de ene dag of nacht heviger dan de andere, voelden we ons tamelijk veilig in onze schuilplaats. We maakten ons het leven zo aangenaam mogelijk. ‘s Nachts was het ‘t ergste. Om de twintig minuten hoorden we inslagen. De ene dichtbij en de andere verder weg. We hoopten dat Onze Lieve Vrouw van Den Bosch over ons zou waken. Een is er bij ons ingeslagen. Allen waren gelukkig nog in leven. Hoe zou ons huis het er afgebracht hebben? Maar daarover niet getreurd, wij mochten ons leven behouden!”

Jos Verstraeten:

“De stad heeft vandaag weer in afwachting geleefd. Nader en nader komt het gerommel van het zware geschut, dat de in Eindhoven, Tilburg en in de buurt van Nijmegen gelande geallieerde vliegtuigen bestookt. Over de werkelijke situatie van de fronten komt men weinig definitiefs te weten. De situatie verandert met het uur. Vrijwel alle winkels in de stad, alsook cafés, zijn gesloten en dichtgetimmerd. Voor aanvoer van levensmiddelen zijn we aangewezen op de voorraden die in de stad zijn opgeslagen. Lange rijen wachtenden voor de broodwinkels”.

Jan-Theo Werners:

“Ook andere mensen kwamen om onderdak. Bedden werden uitgezet, een noodleiding aangelegd voor elektrisch licht. Petroleumlampen voor noodverlichting. Kachels om eten te koken, wanden geplaatst. Tafels en stoelen voor een goede zitplaats en ‘t voornaamste, barricades voor deuren en ramen. Mijn militaire opleiding kwam nu goed van pas. Iedereen werd aangesproken om toch vooral kalm te blijven. Zoals altijd zijn er mensen die liever een ander laten sjouwen dan zelf te handen uit de mouwen te steken. Maar ze profiteren wel van de goedwillenden. We hadden geen honger en toch hebben we menige angstige tocht gemaakt. Want ja, de bevoorrading moest toch doorgaan. Met levensmiddelen hebben we gelukkig nooit vastgezet, zoals menig andere stadgenoot. Wel drinkwater. Dat hebben we later nog ergens anders kunnen halen. Een week verliep weer. Met de elektricien was ik juist bezig mijn ondergedoken radio te repareren, die we later door warmte weer in werking gekregen hebben. Opeens hoorden we een geweldige slag, en weer een! Wat was dat? We renden naar buiten. Onze oude burens kwamen bleek en geheel ontdaan om onderdak vragen. Een voltreffer was enige meters achter hun huis ingeslagen. We voelden ons in die tijd heel veilig op de zaak en hadden alles provisorisch ingericht. Mijn vrouw Gerda (foto rechts) was in gezegende staat en voor haar was het dus een zeer angstige tijd en dubbel

oppassen. Ze is dan ook wel acht weken aan een stuk binnen gebleven. Eén keer is ze uit winkelen gegaan en maakte op straat een luchtgevecht mee. Iedereen vloog de huizen in. Maar gelukkig op tijd. De lappenpoppen van onze dochter Tonny lagen nog op straat. Met levensgevaar heeft ze de poppen opgeraapt want Tonny hilde hevig om haar schatten. Het personeel van de buitenplaatsen kwam niet meer. Dus moesten we zelf per handwagen goederen gaan halen in de fabriek van de Gruyter. Soms moesten we vluchten naar 't meest veilige plekje van de winkel, want de kogels en scherven vanuit vechtende jagers gierden door de straat. Het was een oorverdovend lawaai. Dit grapje hebben we later nog dikwijls meegemaakt. Ook als we zelf op de straat waren. Dan vluchtten we dichtbij in de struiken en openstaande huizen. Luchtgevechten kunnen plotsklaps en zeer verraderlijk zijn”.

Jos Verstraeten:

“Vanmorgen is de brug bij mijn woning geladen. Het gerucht dat de bruggen opgeblazen zullen worden, gaat als een lopend vuurtje door de stad. De Zuid-Willemsvaart deelt de stad in twee stukken: een Zuidelijk en een Noordelijk deel. Een algemene renpartij van het ene deel naar het andere deel is het gevolg. Laat men de bruggen van deze waterweg in de lucht vliegen, dan is het ene deel van Den Bosch volkomen geïsoleerd van het andere. Voor de zoveelste maal heeft het gerucht weer onrust gezaaid. We gaan de nacht in, in hoogste paraatheid. Er gebeurt niets”.

Jan-Theo Werners:

“Vandaag gingen we verhuizen. Een handwagen hadden we niet meer. Dus alles zoveel mogelijk per kinderwagen. Met de bakfiets durfden we niet op de straat te komen vanwege

Op weg naar de schuilkelders

de moffendieven. Enkele mannen stonden bij hun auto's afscheid te nemen. Ze moesten naar 't front en rookten zenuwachtig sigaretjes. De Engelsen zaten in de buurt van Schijndel en konden niet verder. Ieder ogenblik verwachtten we ze hier. Het zou echter nog 6 weken duren. Wie had dat kunnen denken? Alle contact met familieleden en kennissen was verbroken. Alleen met Sint-

Michielsgestel heb ik nog een paar

keer kunnen bellen, met medewerking van de heer K. De heer K. hield dag en nacht de wacht in 't PTT-gebouw, dat de moffen in de lucht zouden laten vliegen. Hetgeen later ook gebeurd is. Ook hield de heer K. de wacht onder een brug. Wat dat prikkeldraad op de straat betekent weet ik nu nog niet. Of moest deze barricade het machtige gemotoriseerde

geallieerde leger tegenhouden? We konden ons toen nog niet de kleinste voorstelling maken van wat een materieel hier voorbij zou komen denderen. Voortdurend waren er hevige knallen en ontploffingen, en we wisten niet wat het was. Het raam van ons slaapkamertje bij de familie K. hadden we gebarricadeerd met beddengoed en planken. Vlak onder ons stond een dubbele militaire post. Daarin zaten moffen met meiden. Ook zij waren zenuwachtig en wachtten op het komende gebeuren. Alle mensen die in de straten bij een plantsoen woonden moesten ineens hun huizen verlaten. Het was treurig om te zien. Ze hadden weinig tijd. Ieder die maar kon sjouwde met huisraad. Veel mooie dingen waar ze aan gehecht waren moesten ze achterlaten. En later zijn ze ook veel kwijtgeraakt door diefstal en plunderingen. Voor deze ellende zijn wij gelukkig gespaard gebleven. De kapelaans kwamen hun belangstelling ook tonen. Ik stelde mijn handwagen beschikbaar en heb deze nooit teruggezien!

Jos Verstraeten:

“Vanmiddag heb ik de verwoestingen op het stationsemplacement bekeken. Zo op een afstand bemerkt men niet veel van de ravage, maar dat het er behoorlijk geknald heeft kan men wel duidelijk aan de omringende huizen zien. Wat eens het ruime, goed geoutilleerde stationsemplacement van Brabants hoofdstad was, is nog slechts een troosteloze chaos van locomotievenruïnes, versplinterde gebouwen, doorschoten wagens en een wirwar van draden”.

Stationsemplacement

Jan-Theo Werners:

“Tegen de avond ging ik zoals gewoonlijk op inspectietoetocht. Even boven naar de zolder en dan zo gauw mogelijk terug, want de granaten vielen weer. Ik wreef m’n ogen uit. Was het dan toch werkelijkheid? Brand...! Ontzettend, wat nu? Als we moesten gaan vluchten was de ellende niet te overzien. Grote zwarte rookwolken en vlammen sloegen knetterhard omhoog en om zich heen. Vlug naar beneden. De vrouwen weg. Om paniek te voorkomen. Dit waren mijn eerste gedachten. We vertelden de vrouwen dat ze één voor één naar de kelder aan de straatzijde moesten gaan. Alles verliep goed. Opgepropt stonden en zaten we in de kelder, die toen veel te klein was. De familie L. kon het niet meer uithouden en vluchtte weg. Wat moesten we doen als straks ons pand aan ’t branden ging? We wisten het niet. Mijn gedachten waren naar Reinier van Arkel te vluchten of het plantsoen in. Maar wat nog het ergste was, er was overal granaatvuur! Een brandweer was niet aanwezig. Gelukkig was er geen wind, zodat het vuur zich niet verder uitbreidde. De huizen aan de kanaalzijde en de Diepstraat zijn alle uitgebrand. De Windmolenbergstraat bleef gespaard en dus ook ons pand. Tegen de avond werd het dan ook wat minder en gingen we de kelder uit naar onze slaapgelegenheid, waar ’t heel wat beter was!”

Jos Verstraeten:

“Alles ligt nu verlaten en de jeugd speelt in de kuilen en gaten. Hoog boven mij in de wolken brommen twee ‘Spitfires’. Dan, ik loop ongeveer bij de voormalige sluizen, hoor ik in de verte twee dreunende slagen, onmiddellijk gevolgd door een gierend geluid. Enige tijd later ligt het vuur ter hoogte van de Diepstraat. Drie explosies zie ik vlak achter de weg over de oude wallen. Vlak bij me. Tegen de muur gedrukt staat nog iemand, een jonge man. Ik vraag hem of hier een schuilkelder in de buurt is. ‘Ja’, zegt hij, ‘aan het begin van het Bosschepad’. Nog tien meter scheiden me van de veilige ruimte. Met een sprong beland ik in de kelder en onmiddellijk daarna barsten de granaten los. Bij ons in de kelder heeft een oude vrouw haar rozenkrans in de handen en ze bidt luidop. Bijna allen bidden mee. Het blijft stil buiten en de eersten wagon het erop. Ik wacht nog even en ga dan ook naar buiten. Drie ‘groentenhalers’ uit de richting van Den Dungen naderen. Ze weten nog niet wat er in de Hertogstad gebeurd is. Een politieagent loopt op één van hen toe. Twee jochies staan vlak bij me en fluisteren; ‘z’n vrouw en enig kind zijn allebei dood’. Ik zie de man wankelen. De agent neemt hem bij de arm en draagt het koffertje groenten voor hem, en leidt hem tactvol langs de plaats waar een granaat zijn moordend werk verrichtte”.

Jan-Theo Werners:

“In menig kelder in de stad was het slecht. Er werd gevochten, de onderlinge verstandhouding was slecht. Er waren kelders waar water in stond. In één kelder kwam ’n blindganger midden tussen de bedden. Het is te begrijpen wat een paniek dit gaf. Terugblik: Het prachtige station in brand gestoken door jachtbommenwerpers. ’s Avonds was de stad in de richting van ’t station één vlammenzee. De lucht was helrood gekleurd. Wat zouden de

mensen daar in die hel wel hebben moeten meemaken? God spare hen! De statige Sint Jan stond er gelukkig nog. Aan de andere zijde verlichtte een reusachtige straal de hemel. Het was een lichtbaken voor de wegen. Een fantastisch schouwspel. Pas twee dagen later was het andere gedeelte van de stad weer vrij”.

Jos Verstraeten:

“Zo rustig als de morgen was, zo onrustig wordt de middag. Tegen vijf uur verschijnt een Engels vliegtuig boven de Citadelkazerne. Onmiddellijk breekt aan alle zijden het afweervuur los. Schijnbaar ontrefbaar vliegt het pijlsnelle toestel door de honderden rookwolkjes heen. Dat duurt zo tot half zeven en intussen beschiet de artillerie de weg naar Orthen. Intussen is het mij een raadsel dat het toestel, dat ruim een uur onder zware beschieting vloog, niet getroffen is”.

Jan-Theo Werners, dinsdag 24 oktober 1944:

“Het was een ‘schreckliche Nacht’ geweest. Alles vuur en ‘Patschen.’ Het was het enige wat ze van de vijand gezien hadden, en dan die ellendige fosfor. De jas van een soldaat was door en door verbrand. ‘Das ist kein Krieg, das ist Mord’, zeiden ze. Ik dacht bij mezelf, jullie hebben er zelf om gevraagd. Ze waren erg hongerig en hadden ontzettende dorst. Ze kregen een half brood, dat in een oogwenk verdwenen was, slokten een halve emmer water op, duwden me een handvol sigaretten in de zak en weer vooruit gingen ze, als opgejaagd wild. Pantserwagens hadden ze bijna niet meer. De dag erna heb ik er dan ook enige zien terugkomen met verscheurde kleren en doornat. Ze konden bijna niet meer lopen. Sommigen reden op gestolen fietsen zonder banden. Een paar dagen later hoorde ik eensklaps gerommel in de ochtend in de koffiebranderij. Het was na een nacht van hevig trommelvuur. Er was ontzettend gevochten en we konden niet slapen van ‘t lawaai. Ik ging kijken en jawel, vier Duitsers die de koekjestrommel van mevrouw K. aan ‘t verorberen waren. En de jampot aan ‘t ledigen. Ik knoopte een gesprek met hen aan...”

Jos Verstraeten:

“Vannacht is het wel de ergste nacht geweest, die ik ooit meegemaakt heb. Ik geloof niet dat het erger kan. Om half één vannacht is het begonnen en het heeft geduurd tot half één ‘s middags. Twaalf uur aan één stuk heeft het gedaverd. Twaalf uur aan één stuk hebben de granaten gehuild en gegierd. Twaalf uur aan één stuk heeft Den Bosch in doodsangst geleefd. Ik ben versuft en het gieren van de projectielen klinkt nog na in m’n hoofd. Op de straat is niemand te zien. Af en toe een troepje terugtrekkende Duitsers. Met lijkleke gezichten en dodelijk vermoeid slepen ze zich voort. Sommigen hebben nog slechts een uniformbroek aan. Er loopt er een in onderkleding met de stalen helm op het hoofd. Het is een jongen van een jaar of 18. In de beide handen klampt hij een handgranaat, zijn enige wapen. Angstig ziet hij om zich heen, alsof hij uit ieder venster het genadeschot verwacht...Niet ver van mijn huis ligt de Koninklijke Tekenacademie. Daarin hebben de laatste dagen troepen gelegen. Waar ze nu zijn weet ik niet. Waarschijnlijk weggetrokken. Voor de poort staat, onwijs met de

voorwielen op de stoeprand, een Duitse legervrachtwagen. Het portier staat open en daarvoor ligt een soldaat. Dood”.

Jan-Theo Werners:

“Het springen van de Willemsbrug (foto links). Een geweldige explosie! Ik bleef bij mijn vrouw die elk moment kon bevallen. Ze heeft thuis het bed gehouden. Een tweede explosie volgde en daarna nòg een door de luchtdruk. Grote stukken ijzer vlogen door de lucht. Ze zijn zelfs op de markt terechtgekomen. Glas, houtwerk, met

oorverdovend lawaai. Een enorm geknal en gedreun...Gelukkig was niemand getroffen of gewond. Ik ging naar buiten. De lucht zag asgrauw. Op de straat een ruïne van glas en ijzer. Een groot stuk van de brug lag midden in de Hinthamerstraat. Instinctmatig ging ik niet terug, ik bevond me nog in een staat van totale verdwazing. We mochten nu nog enige uren per dag op straat komen. Kregen noodlunchen, en aten vissen die door explosies in 't water gedood waren. Ook kregen we melkpoeder uit de Centrale keuken”.

Jos Verstraeten:

“Nog steeds ligt aan het einde van de straat de zware ijzeren hefbrug onbeschadigd over de Zuid-Willemsvaart. Maar ik weet dat ze geladen is met een paar honderd kilo springstof. En ik weet wel zeker dat in de nabijheid van de brug een Duitser klaar staat met een pantservuist. Dan plotseling houdt het vuren op. Stil is het nu, wonderlijk stil. Slechts af en toe valt er een brok muur naar beneden. In de verte blaft een hond. Een paar verschrikte vogels fladderen in mijn tuin. Een ratelend geluid komt nader en nader, een stalen kolos kruipt op de brug toe. Een doffe knal. Een vuurflits langs mijn kelderluik. De pantservuist...Na een ogenblik waag ik het nog eens naar buiten te zien. Onze straat is niet meer”.

Jan-Theo Werners, woensdag 25 oktober 1944:

“Op een middag waagde ik het om naar ons pand te gaan kijken. Langs de huizen sluipen en vlug naar binnen. Vele ramen stuk. De achterdeur kapot enz. enz. Veel glas in de kamer en hier en daar scheuren. Het viel gelukkig verder nog wel mee. Ik heb direct hout bij elkaar gezocht en ben aan 't opruimen gegaan. Tenslotte kastdeuren en kamerdeuren voor de gaten gespijkerd. Vlug doorwerken, want zo meteen vallen er weer granaten. Ik had geen rust in het huis. En jawel hoor, daar kwam het weer. Slag op slag. Zo gauw mogelijk hier weg. Even was het stil. Nu op een holletje langs de huizen naar de schuilplaats. De familie Pijnenburg

kon het op het bovenhuis niet meer uithouden en vroeg om onderdak. Bedden hadden we niet meer, dus ze sliepen in stoelen of op de grond. Ook waren er enige mensen bij uit de Diepstraat. Het was bij ons dus mudvol”.

“Ik heb die nacht gewaakt en voorzichtig sloop ik door de donkere gang naar voren naar de kelder. Mijn vrouw wachtte achter en ik voor aan de straatzijde. In de gang viel ik over een persoon. Het was een Duitse soldaat, die in elkaar gedoken zat. Hij is met me mee in de kelder gegaan, kroop weg in een donker hoekje en ging een pijpje stoppen. Het was een boerenkerel uit Saksen. Hij was de oorlog moe. Hij had het plan opgevat om zich gevangen te laten nemen. Hij vertelde van het front en van hetgeen hij verder meegemaakt had. Buiten was het stil, maar vannacht vielen er weer projectielen en hoorden we schieten en ontploffingen. Bij een kaarslichtje hebben we de komende dag afgewacht. Ik had wat eten meegenomen en probeerde even te slapen. We waren oververmoeid”.

Noodbrug over de Zuid-Willemsvaart

Jos Verstraeten:

“Vannacht hebben de Geallieerden een noodbrug geslagen over de Zuid-Willemsvaart en ik zie de tanks aan de overzijde van het kanaal de binnenstad indringen. Daar wordt nu fel gevochten. Men zegt dat op de markt verschillende panden in brand staan. Meer en meer komen de mensen nu uit de kelders tevoorschijn. Voor velen wordt dit noodlottig, want nog steeds schiet de Duitse artillerie op de

stad. Aan eten koken valt nog niet te denken. Van de Engelsen krijg ik van tijd tot tijd warme thee. Voor het eerst sinds zondag eet ik wat biscuits”.

Over Bosschenaar Piet Kerssens

Piet Kerssens was een mooie jongen die vaak met een zwarte bouvier op straat liep. Veel Bossche meisjes hadden een oogje op hem. Hij was charmant en had een opgewekt humeur, maar bovenal ook een hang naar avontuur.

Op 30 Maart 1941 was hij plotseling verdwenen. Later bleek dat hij op weg naar Engeland door de Duitse politie was gearresteerd en in Duitsland als dwangarbeider te werk was gesteld. Pas twee jaar later, op 3 April 1943, kreeg zijn vader het bericht dat Piet, ontsnapt uit Duitsland en weer op weg naar Engeland, nu in een Spaanse gevangenis was opgesloten. Hij praatte zich daaruit door zich als tolk aan te bieden bij een groep Spanjaarden die naar Ludwigshafen gingen.

Daar ontsnapte hij opnieuw. Maar aan de Zwitserse grens, bij Basel, werd hij weer gepakt omdat hij geen geldige papieren had. Hij kreeg drie maanden arrest. Werd overgebracht naar de strafgevangenis in Scheveningen. En vandaar naar Kamp Amersfoort, waar hij op 10 juli 1944 werd ontslagen. Nog één maand was hij bij familie in Den Bosch. Maar op 11 augustus was hij weer verdwenen. Hij zou en moest zich inzetten voor zijn vaderland in dienst van het geallieerde leger. Op 24 oktober hoorde hij over de radio van de aanval op Den Bosch. Er was toen voor hem geen houden meer aan. In de vroege ochtend van 25 Oktober reed hij met een Amerikaanse vriend in een luxe militaire personenauto in razende vaart naar Den Bosch.

Bij sluis 0 stak hij onder granaatvuur de juist gereedgekomen tweede baileybrug over. Via de Hekellaan en de Bethaniëstraat kwam hij bij de St. Jacobskerk. Op de hoek van de Hinthamerstraat stopte de auto. Meteen werd aan de overkant door burgers geroepen dat de Hinthamerstraat onder

vuur lag. Via de achtertuinen van het fraterhuis en het klooster van de Theresiaantjes kwam hij op de binnenplaats van de familie Scheffers. Dochter Frieda: “We zaten in de kamer en hoorden onze buurvrouw gillen. Ze zat op het toilet en was hevig geschrokken toen zij door het raampje een soldaat door het poortje zag komen. Het was Piet Kerssens. Voor we hem

konden tegenhouden was hij al in de Clarastraat en liep meteen door naar de hoek van de Hinthamerstraat waar hij op zijn buik ging liggen schieten, richting St. Jan.

Aan de overkant zag hij zijn vader, die bij de schoenenhandelaar logeerde. Hij riep hem toe dat hij er zo meteen aan zou komen. De schietpartij in de hinthamerstraat ging tussen de Duitsers bij de St. Jan en het peloton van sergeant Lawson 7^e RWF dat toen nog bij de Anthoniuskapel achteraan in de straat zat. Piet Kerssens werd overal met gejuich begroet. Hij genoot van zijn rol als bevrijder van zijn stad en viel van de ene verbazing in de andere. *(Bron: Den Bosch, Bevochten en bevrijd. Oktober 1944, Luc van Gent)*

Monument voor P.L. Kerssens

“De eerste in de Prinses Irenebrigade vechtende Nederlandse soldaat die in onze stad werd gesignaleerd was onze stadgenoot Piet Kerssens. Hij vocht met heldenmoed, maar bij het helpen van een gewonde werd hij bij de Wilhelminabrug neergeschoten, op 27 oktober 1944. Ter zijner nagedachtenis werd een gedenksteen aan de Wilhelminabrug aangebracht”.

Verslag van Sergeant Ronald Lawson, D-compagnie 7e RWF, 25 oktober 1944

Lawson: "Bij het ochtendgloren zagen we eerst vaag, maar later, steeds duidelijker, dat we in een soort winkelmagazijn zaten. Het rook er naar specerijen, maar de schappen waren leeg. Er stond een lange houten toonbank. Vanuit het raam aan de voorkant keken we in een lange straat met winkels en cafés (Hinthamerstraat). Om een betere verdedigingspositie in te nemen, besloten we het huis links aan de overkant te gaan bezetten (wethouder Meuwese). Met niet meer dan 10 man tegelijk staken we over. Telkens als ik 'GO' riep, renden we tot halverwege en vielen dan plat op straat. Na tien seconden weer 'GO'. Dan bliksemsnel overeind en rennen naar het huis.

Vuurgevechten in de Hinthamerstraat

Eén man werd geraakt en bleef roerloos midden op straat liggen. Toen hij moeizaam overeind kwam, zagen we dat zijn hoofd onder het bloed zat. Hij liep als een blinde tastend met zijn armen vooruit een verkeerde kant op, werd nog een paar maal door kogels geraakt en verdween om de hoek. We hebben hem niet meer teruggezien.

Zo zaten we daar in dat huis met vóór, achter en opzij het uitzicht dat we nodig hadden om de vijand, als die de brug wilde naderen, onder schot te kunnen nemen. Een van mijn mannen kwam breed lachend naar mij toe. Hij had een groot blik kaascrackers gevonden. Het hele peloton heeft die ochtend daarvan gesmuld. Korporaal Wilsea kwam met een vrouw bij me, die zei, dat ze lid was van de ondergrondse. Ze vroeg mij of ik met haar mee wilde gaan naar een buurhuis (FIRMA J.TH.WERNERS) omdat daar in de kelder zo'n 20 Duitsers zaten die zich wilden overgeven". (Betreft Nel Pijnenburg. Ze woonde destijds met haar man in het huis boven onze zaak. Hinthamerstraat 207. Ze was werkzaam in de ondergrondse en verpleegkundige)

"Eerst dacht ik dat het een val was. Voor ons huis zaten ook nog Duitsers en dit zou wel eens een provocatie kunnen zijn om ons in de rug aan te vallen. Ik liet de voorkant extra bewaken en ging met nog vier man achter haar aan. We kwamen in die kelder waar een hoop burgers zaten.

Ze sprongen overeind en begonnen meteen te klappen en te juichen. Ik moest hen kalmeren, want achter in de kelder zaten die 20 Duitsers bij elkaar. We namen hun wapens af. Er kwam een groepje gewapende mannen naar mij toe met armbanden om van de ondergronds. Ik vroeg hen of ze bereid waren deze krijgsgevangenen voor een korte tijd onder hun hoede te nemen en dat deden ze maar al te graag. Aan de vrouw vroeg ik of ze wilde vertalen wat ik ging zeggen: 'Ladies and gentlemen, this is your hour of liberation. But for your safety, please stay a little longer here.'

"Mijn laatste woorden werden volledig weggejuicht. We zijn toen naar het peloton teruggegaan en bleven attent op de situatie rond het huis terwijl we ongeduldig wachtten op de komst van de D-compagnie", aldus Sergeant Ronald Lawson.

Jan-Theo Werners:

"De volgende morgen vroeg iemand mij om even naar boven te komen. Er was hevig geweer- en mitrailleurvuur en de kogels vlogen langs onze ramen. Ik keek naar buiten en

zag tot mijn verwondering de eerste Engelse soldaat. Hij was gewond en werd verpleegd door mevrouw Pijnenburg. Ik had nog nooit een dergelijk uniform gezien. Dit was dus onze eerste bevrijder. Zachtjes werkte ik hem naar binnen. Ik wist dat op huisvesting van Engelsen de doodstraf stond. Het kon me weinig schelen. Hier moest geholpen worden.

De gewonde werd naar binnen gesjouwd en het ijzeren hekwerk voor 't raam weggenomen. Zijn rug was bedekt met wonden. Ik vroeg hem enige dingen in mijn schoolengels van twintig jaar geleden. Van de pijn kon hij echter niet antwoorden. Met tranen in de ogen heb ik m'n vrouw het geval verteld en gezegd dat niemand naar boven mocht gaan.

We zetten de gewonde in een stoel, gaven hem een kop koffie en een sigaret en gingen zijn wonden verbinden. Eerst dachten we dat hij zou sterven, maar dat is wel meegevallen. Het liet zich ernstiger aanzien dan het was. We hadden bij Reinier van Arkel een ruit ingeslagen en een dokter en priester gewaarschuwd die onmiddellijk kwamen.

Even later kwam door 't open raam een Tommie gesprongen. Het was zijn vriend die zich op de hoogte kwam stellen. Deze Tommies ter hoogte van de Willemsbrug soldaat vertelde me dat de gewonde 'his Corporal' was en ging op de uitkijk zitten. Ondertussen vertelde hij me dat de nieuwe brug over het kanaal vannacht in alle stilte gelegd was. Een pracht stukje werk en dat onder het gevaar van granaatvuur van de moffen. Maar de Tommies hebben er meteen de vlammenpuit op gezet. Vandaar die geweldige brand.

Zes moffen waren verbrand. De Duitser die ons voor het springen van de brug gewaarschuwd had lag op het trottoir in een grote plas bloed. Hij was dood. Getroffen door een kogel.

Als ratten waren de bevrijders over de wrakstukken van de brug gekropen. Er was ook een Bossche jongen bij. Die zich direct bij de stoottroepen aansloot en 's avonds van tevoren over de brug gekropen was. Het was een gewaagde onderneming".

Jan-Theo Werners vervolgt: "Terwijl ik zo met die Tommie naar buiten zat te kijken zagen we eensklaps vijf Duitsers in de poort. Ik schrok hevig, maar herstelde me gelukkig spoedig. Hier vandaan. Dat was het beste.

Ik klom met hem door 't open raam van 't gekkenhuis en in een oogwenk bevonden we ons midden tussen de zusters en patiënten. De gewonde werd op een plank door 't raam geschoven en, zoals ik later

hoorde, op het nippertje, want de moffen waren inmiddels bovengekomen. Het was alles in een ondeelbaar ogenblik gebeurd".

“Bij de buren, Reinier van Arkel, zat de Tommie met het geweer in de aanslag gebogen over zijn gewonde vriend. ‘Sind hier auch Tommies?’ vroegen de moffen. ‘Nein’, werd er geantwoord. Na gewacht te hebben gingen we op een bank zitten en zijn de hele namiddag op de zaak gebleven. Niemand mocht erin of uit. Niettegenstaande heeft toch een persoon een briefje naar de straat gesmokkeld waarop stond: ‘Er bevinden zich in dit pand vijf Duitsers, drie willen zich overgeven, twee SS’ers niet. Schiet niet want er zijn vrouwen en kinderen bij.

De Tommies kwamen dan ook later door de koffiebranderij naar binnen. ‘Hands up!’ riepen zij. De Duitsers stonden achter de betonnen pilaren en gedwee gingen hun handen naar omhoog. Hun wagens werden afgenomen. De kleren werden nagezocht.

Onze mensen waren ontdaan en bang, maar ze herstelden zich spoedig. Sommige vrouwen vlogen de Tommies om de hals. Er werden sigaretten uitgedeeld, Engels gesproken zo goed als het ging. De angst veranderde spoedig in vreugde. Ik was in Reinier van Arkel. Ik was de Tommies ondertussen kwijt en heb ze nooit meer gezien en ging naar de schuilkelder, waar ‘t regende van granaten”.

“Midden in de nacht werd er vanaf het bovenhuis geroepen: ‘Mijnheer Werners...!’ Haastig kwam ik mijn bed uit naar buiten. Er waren Duitsers die hier naar binnen moesten. ‘Doe gauw open anders gooien we met handgranaten!’ Ik deed de grendel van de poort af, en jawel hoor, het geblaf dat we al jarenlang hoorden, begon. Ik vroeg beleefd: ‘Was wünschen Sie?’ Ze wilden naar binnen en liefst met zes auto’s. De wagens werden naar binnen gereden en ik kon weer gaan. De volgende morgen zijn ze weer vertrokken. Het waren officieren en hun gezichten stonden stram en strak. Eén stond zelfs wezenloos te staren alsof hij besepte dat de strijd verloren was.”

“’s Avonds zagen we vanuit een kijkgaatje in de dichtgeplakte winkel Duitse soldaten naar ‘t front gaan. Eén voor één achter elkaar en langs de huizen. IJzig stil was het. Je kon een speld horen vallen. De soldaten gingen met lood in de schoenen, zwaar bepakt en met pantservuisten en andere waar. Omhangen met zware gordels voorzien van munitie. Weinigen zouden terugkomen...”, aldus Jan-Theo Werners

Duitse soldaten in straten Den Bosch

Jos Verstraeten:

“Al vóór het licht is, ben ik buiten in de tuin. Ik heb me voorgenomen me te wassen. Maar nauwelijks heb ik wat water uit de nabijgelegen pomp gehaald, of het begint weer. Dwars door het dak van een

schuur achter het huis slaat een granaat in. Dan maar niet wassen. Even een kam door de haren. Ik kijk in een kapotte spiegel. Ben ik dat?"

Jan-Theo Werners:

"Nog urenlang kan ik vertellen van o.a. onze terugkeer naar huis. Hoe 't huis door 't rommelen stond te schudden, en wij op de grond lagen. Van slapen was geen sprake. Van het gegeven dat Den Bosch een frontstad was. Van de 100 doden vanwege de vliegende bommen. Van het bezoek van Churchill en het bezoek van koningin Wilhelmina. Dat toen de stad vol mensen was en de vlaggen uithingen. Dat toen de granaten neervielen en vele slachtoffers maakten. Verder het bezoek aan huis van Britten, Polen, Canadezen en Hollandse soldaten. Gevaarlijk is het nog wel, want er zitten nog heel veel Duitsers. Ook de N.S.B. wordt opgepikt. Verder moffenmeiden. Zo zie je een NSB-er boven op een vuilniswagen. Dan zie je weer een stelletje slanke Engelsen in de pas lopen. Echt iets voor de film. Heel wat anders dan die vieze vuile moffen. Alle soldaten zijn licht bepakt. Je kunt echt zien dat dit de overwinnaars zijn".

"Daar komt een kleine auto aan. Later hoorden we dat dit een 'jeep' was. Een Bosschenaar was ook bij de stoottroepen. Jan Kersten was zijn naam. Hij is nog even bij zijn ouders geweest in de Hinthamerstraat. Wat een vreugde hun zoon terug te zien na zo'n lange afwezigheid! Enige uren later sneuvelde hij bij de stationsbrug.

Ik ben nog even sigaretten gaan kopen bij de tankafdeling die in 't plantsoen stond. Het waren leuke soldaten en zeer spraakzaam. Vlug sprongen we achter de tanks want Duitse granaten sloegen vlakbij in. Het verbaasde me dat de soldaten zo kalm bleven. In de huizen hadden ze veldbedden klaargemaakt, en ze aten buiten hun middagmaal op benzineblikken. De gevechtswagens stonden in lange rijen langs de straat".

Jos Verstraeten:

"Mijn nieuwe Engelse vrienden doen hun best. Ze slepen met pannen hete thee, wittebrood en sigaretten. Ze begrijpen wat er in me omgaat en praten liever niet over de oorlog. Ze vertellen me van hun 'dear old England' en van de maatregelen, die daar getroffen zijn om ons straks te helpen er weer bovenop te komen".

Jan-Theo Werners:

"Overdag vliegen de bommenwerpers nu ook laag en men kan ze bij honderden tellen. Alle omgeven door snelle jagers die glinsteren in 't zonlicht. De andere dag weer hevige luchtgevechten, en we besluiten van 't vriendelijke aanbod van de familie K. gebruik te maken en ons kleine bovenhuis te verlaten. We kunnen het er niet meer uithouden en zijn allen zenuwachtig. De moffen maken barricades en prikkeldraad op de straat, graven kuilen in de tuintjes voor de huizen. Ze fietsen met bakkersfietsen of vuilniskarretjes om proviand te brengen bij de frontsoldaten. Een prachtig gedeelte van Eindhoven is zwaar gebombardeerd. Vele doden. Bij Nijmegen is de brug over de Waal behouden. Zware strijd

bij Arnhem. Alle tussenliggende plaatsen in de corridor zijn bevrijd. Zware Duitse tankaanval bij Uden. Tegen de avond horen we nog kanongebulder in de verte en daarna proberen we na al die emotie nog wat te slapen, want al razen 's nachts en ook overdag massa's vliegtuigen door de lucht die Duitsland gaan bombarderen, toch horen we het gebrom graag. Want het zijn onze vrienden..." 'Das sind alle unsere Freunde', zeiden ze. tegen de lantaarnpaal geleund. Op 't Sint Jacobshofje stond een mof met zijn geweer op de luchtvloot te schieten. Hij beweerde enige bommenwerpers met zweefvliegtuigjes omlaag gebracht te hebben, en de kabels stuk geschoten. Een Duitse keukenwagen met paarden kwam het hofje opgereden. Een reuze stuk vlees erbovenop om van te watertanden. De koks gingen genoeglijk buiten op 't hofje een kaartje leggen. En dat terwijl de vijand in aantocht was. Enige Duitse officiers hebben hun auto's onder de ingang van 't hofje geplaatst om te luisteren naar de Londense radio-uitzending. "De geallieerden zijn opgerukt vanuit Eindhoven naar Nijmegen en hebben een smalle corridor..." Soms kon ik mijn nieuwsgierigheid niet bedwingen. Mijn vrouw had liever dat ik aan de kant bleef zitten. Later zagen we wat er gebeurde".

"Een heel leger in de lucht, bommenwerpers en glijvliegtuigen. Statig gingen ze door de lucht. Met de regelmaat van een trein. En dit alles bij duizenden. We hoorden later dat de moedige mannen bij Arnhem een geweldige strijd hebben gevoerd met enorme verliezen. Ze hadden tanks en auto's in de glijvliegtuigen. Ik nam mijn filmtoestel en kon niet nalaten er even, beschermd door de keukenmuur, een opname van te maken. De volgende dag hadden we weer hetzelfde schouwspel. De moffen stonden stomverbaasd te kijken. Op een Zondag in september zagen we een onvergetelijk schouwspel. Geweldig schieten van jagers en afweer. Wij de kast in. Tonny en Elly sliepen 's nachts al in de kast. Door het keukenraam zagen we massa's vliegtuigen. Blij met het vooruitzicht van de nu zekere bevrijding. Regelmatig hadden we radiocontact met Londen per koptelefoon. Dit gaf veel moed. Maar ook wel eens teleurstelling. Zoals b.v. door wat er gebeurde bij het Albertkanaal, Arnhem, Berlicum, Eindhoven enz. Alles is als een droom die langs ons heen gegaan is. En moeilijk is het om me alles nog juist te herinneren. Vooral vanwege het snel opvolgen van de gebeurtenissen. Duitse soldaten gooiden wagens met munitie in het water langs de Pettelaar en elders. Dit beschouwden we als sabotage van deze mannen. Er was veel luchtactiviteit en schieten. Doodsbang vlogen we de kast in onder de trap. Zelfs in huis waren we niet veilig meer. We beseften dat men nu de oorlog in al zijn hevigheid op onze stad zou loslaten. Nu begon de eigenlijke ellende en toch het euforische gevoel van vrijheid. Tractoren. Armzalige stukken geschut om geallieerde luchtaanvallen in bedwang te houden. Alle waren bedekt met takkenbossen. Een schietstation op wielen. Een hoge ome in het huis van mevrouw van Rijckevorsel en haar dochter. Deze mensen (en de eigenaren van nog enkele huizen) moesten op stel en sprong hun woning verlaten. Alles werd omheind met prikkeldraad. Een luchtdoel in de drassige weide. Dit alles om de hoge pieten die van het front kwamen toch goed te

kunnen beschermen. Opeens 's morgens sloegen ze overhaast op de vlucht. Met levensgevaar ben ik gaan filmen. Achter een muurtje of met enige personen voor me. En later nog in een dakgoot. We zagen slapende moffen in auto's, moffen met meiden opgepropt vol in de wagens. Moffen in boerenkarren met stro voorin en grote voorbanden. Officiëren en soldaten, alles dooreen. Moffen met varkens en koebeesten samen in de auto. Haveloze wagens zelfs van Porsche-firma's, wagens zonder portieren, zonder voorruit, zonder spatborden. Wagens op drie wielen in plaats van vier. De moffen sloegen op de vlucht. Wat we toen gezien hebben vergeten we ons hele leven nooit meer. Het was een prachtschouwspel. De eens zo roemrijke Duitse Wehrmacht sloeg op de vlucht als een haveloze bende. Alles kwam hier door 't plantsoen. Over de Hinthamerbrug richting Nijmegen en zo acht dagen en nachten aan één stuk door. We hebben volop genoten. We dachten dat achter deze Duitse bende het geallieerde leger ons zou komen bevrijden. We wisten toen nog niet dat deze bevrijding nog twee maanden op zich zou laten wachten! De radio is ter reparatie naar Philips te Eindhoven. Gelukkig hebben we een ander toestel in bruikleen gekregen!"

Jos Verstraeten:

"'s Avonds in de kelder zie ik door het luik de felrode gloed van het brandende station. Laag over de stad kruipen grijze rookwolken. Schijnwerpers op de wolken gericht weerkaatsen een spookachtig licht op de gehavende stad. Af en toe schieten de Engelsen met lichtspoorruitie. Daar tussendoor barsten de zware Duitse granaten. Tanks en auto's rollen gestaag over de noodbrug de stad in, die nu geheel in geallieerde handen is. Slechts in het uiterst zuidwestelijk deel handhaven zich nog enkele Duitse verzetsgroepen".

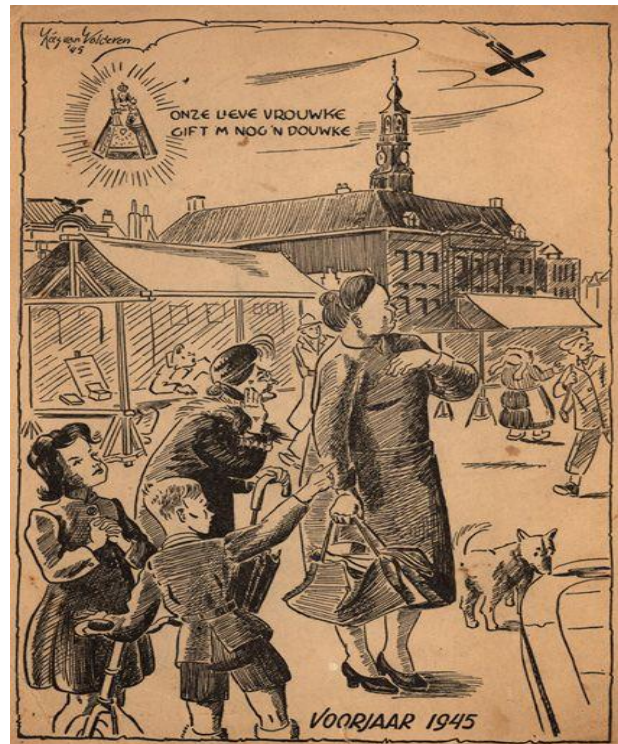

Jan-Theo Werners

"De moffen waren woest. Ze schoten met mitrailleurs door de straten op de burgers. Dat deden ze later ook toen het Engelse tweede leger Den Bosch bevrijdde. En dan de overvalauto's niet te vergeten. Ik zie ze nog staan, het geboefte. Rechttop in de auto's met het geweer in de aanslag of met mitrailleurs. De terreur duurde gelukkig niet lang, want er was voor de moffen iets onaangenaams op komst. De geallieerden zouden volgens de geruchten via Antwerpen opgerukt zijn naar Breda. Dat bleek een loos bericht".

V-1's

Jan-Theo Werners: “Om zeven uur in de ochtend werd ik overvallen door een geluid en keek naar de vliegende bommen die over ons huis ronkten. Opeens een geweldig vuur. De gehele lucht was rood. Ik zocht dekking achter het ledikant. En toen kwam de explosie! We zijn gelukkig gespaard. Later hoorde ik dat een hele straat door een V-1 tot de grond vernield was. Dertig doden, waaronder ook de heer P. die bij ons op de zaak als boekhouder werkzaam was. Dikwijls vielen ze ook in de polder of in 't water en dan moesten de ruiten eraan geloven. Mensen baden dan ook: ‘Onze Lieve Vrouwke, gift 'm nog 'n douwke, gift 'm nog 'n zucht, dan valt ie wel in Vught’”, aldus Jan-Theo Werners.

Jan-Theo vervolgt: “Een V-1 is een duivelse uitvinding, die alleen uit een duivels brein kan voortkomen. In de kelder die van zwaargewapend beton gemaakt was kregen we wat te eten en gingen het rozenhoedje bidden. Twee voltreffers juist boven op onze schuilplaats. Onze kelder overleefde het. Het licht viel uit, stukken puin en kalk kwamen naar beneden. Gelukkig niemand getroffen. Toen ik later op de zaak terugkwam werd alles in geuren en kleuren verteld”.

Legervoertuigen van de geallieerden in Den Bosch

“Voorzichtig bleven we. Niet te veel naar de straat. We zagen voortdurend Tommies. Leuke jonge kerels. Maar ook Hollanders. Ze waren druk aan 't schoonmaken. Onze overzeese vrienden. Leuk hoe ze 's avonds genoeglijk zich kwamen warmen bij onze haard. Sigaretten uitdeelden en chocolade voor de kinderen. Dan werd er muziek gemaakt op de piano en de grammofoon.

We dansten de Hokey Pokey en hadden echt schik in onze overzeese vrienden. Als we bang waren voor een V-1 die stil stond, en in elkaar krompen, dan schaterde Jack.: ‘Oh... that's

nothing.' De meeste mensen hadden geen kolen meer en duizenden en duizenden tanks raasden dag en nacht langs. Blij waren onze bevrijders met een stukje kaars, want dan hadden ze weer licht en buiten kon er gekookt worden op een armzalig fornuisje. Want stond het ding binnen, dan kon je het niet uithouden van de rook".

"De bevrijders raasden langs de kerk tegenover ons bovenhuisje. Ze gingen allen naar Moffrika. Dat geluid hoorden we graag allemaal, hoewel je er wel van wakker lag.

Gerda met kinderen Tonny en Elle

Bulldozers, grote boten op aanhangers geladen, zware kanonnen, allerlei oorlogsmaterieel kwam voorbij. Je wist vaak niet wat het was. Hoe zouden die arme stumpers in het Noorden het maken, vroegen we ons telkens af. Zouden ze nog leven? We wisten het niet. En toen kwam eindelijk, geheel onverwacht, de capitulatie en de bevrijding van geheel Nederland! Dagenlange uitbundige feesten. Hossende en dansende menigten. Het was echter nog wel oppassen geblazen. Er werd nog voortdurend geschoten. Een projectiel had een groot gat geslagen in het pand van onze buurman, en we konden zó op straat kijken. Toch voelden we dat we nu eindelijk bevrijd waren, en we waren overgelukkig. Weg was alle tirannie. Heerlijk om weer, na zoveel jaren, vrij te kunnen zijn. Sommige soldaten waren bezig met telefoonleidingen aanleggen.

Andere onderzochten de buizen, met hun 'guns' in de aanslag. Leuk gezicht, die kwieke kerels met hun platte helmen op, voorzien van een propje verbandgaas".

Jos Verstraeten:

"Een nieuwe dag vangt aan. Het is nog vroeg en schemerdonker, als ik uit mijn kelder kruip. In de tuintjes achter mijn huis staan Engelse soldaten zich in het schemerige morgenlicht te scheren, te midden van het Duitse artillerievuur, dat nu al een paar uur op het stadsdeel ligt. Ze vertellen me, dat de stad nu geheel bevrijd is en de laatste Duitsers verdreven zijn. Maar een in de nabijheid inslaande granaat maakt er een eind aan, want de spiegel, welke op de regenton stond, werd verpulverd. Zware,

heel zware granaten zijn het. Wat er nog staat, wordt weggevaagd en diepe kraters duiden de plaats aan, waar de moordwerktuigen hun demonische arbeid verrichtten”.

“Zes dagen heeft mijn kolenkelder het uitgehouden en al werd het huis boven mij aan flarden geschoten, de kelder was er nog. Maar nu is het uit. Nu moet ik zo snel mogelijk weg. In grote haast zoek ik het hoognodige bij elkaar. Een vlugge handdruk aan mijn nieuwe Engelse vrienden. Dan ga ik op weg. Waarheen? Overal is het beter dan hier. Ik klauter over de puinhopen van wat eens een arbeidersbuurt was, huis aan huis is vernield, doorzeefd en uitgebrand tot de laaiende vlammen geen voedsel meer vonden. Op de weg ligt een pop, verloren door een vluchtend kind. Of dat kind nog leeft? Twee meter verderop ligt een bloedplas...”

“Beelden van verwoestingen, beelden van vernielingen, beelden van onnoemelijk leed flitsen aan mij voorbij. Pas als ik heel ver buiten de stad kom, dan is het alsof er een floers voor mijn ogen wegvalt. Dan sta ik even stil en wrijf met mijn zwarte handen langs mijn ogen om al die verschrikkelijke beelden te verdrijven. Voor me ligt het wijde land. Het wijde Brabantse land, met zijn akkers en weiden, met zijn mooie luchten en wolken. En de boer ploegt. Zware paarden trekken het ijzer door de vette rivierklei en in de brede verse voren zoeken de spreekuilen naar wormen. De damp slaat van de glimmende paardenruggen. En de boer ploegt. Want het leven gaat verder...”

Terug naar huis

De dagboek aantekeningen stoppen

Op 27 oktober 1944 -Bevrijdingsdag van Den Bosch- hebben Jan-Theo Werners en Jo Verstraeten hun laatste aantekeningen in hun dagboeken gemaakt.

Graf onbekende soldaat

Elle: "Papa filmde vanachter het erkerraam aan de voorkant van de woning. 'De onbekende held'. Het graf van een onbekende soldaat, met houten kruis en helm en bordje 'rust zacht.' Tony en ik leggen een bloemetje op het graf. Waarbij opvalt dat ik nadrukkelijk terug wil als mijn moeder wegloopt, en met één vingertje wijs naar het graf, een beetje boos. Wil ik het bloempje weer terug? 'Vredesfeesten'. Menigte op straat. Overweldigende bevrijdingsfeesten met veel dansen en spelletjes en optochten".

Elle en Tonny Werners bij het graf van de onbekende soldaat

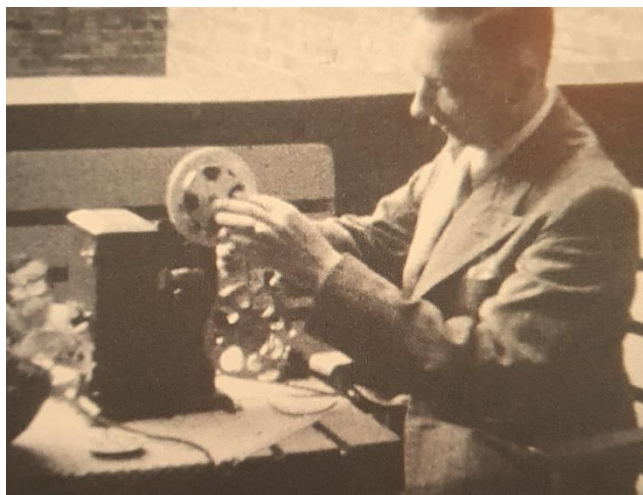

Bevrijdingsfeest in de Hinthamerstraat

Unieke oorlogsfilms van Jan-Theo Werners.

Elle: “Als fanatiek amateurfilmer maakte mijn vader unieke opnamen in de oorlogstijd.

Ik bewonder de veerkracht en de creativiteit maar ook de dapperheid van mijn toen nog jonge ouders. Er werden hulpacties opgezet en ook bloeide de saamhorigheid. Wat mij vooral trof is de menselijke kijk op het oorlogsgebeuren. Zowel vriend als vijand leed onnoemelijk in deze tijden”.

Elle vervolgt: “Nadat we besloten de filmpjes onder te brengen bij Beeld & Geluid, met grote dank aan onze jongste zus, die al die jaren het materiaal zorgvuldig heeft bewaard, kan ik nu alles rustig bekijken op mijn pc. Mijn eerste reactie was: Wat bijzonder, na bijna 80 jaar...!’ Mijn volgende reactie: ‘Bedankt pap, dat je dit voor ons hebt vastgelegd.”

Bij Beeld & Geluid zijn de films gearchiveerd als “Amateurfilms familie Werners met uniek archiefmateriaal over de stad Den Bosch tijdens de Tweede Wereldoorlog en de Bevrijding”.

EPILOOG

Bevrijdingskindje

Elle Werners: “De dokter moest langs de huizen kruipen om ons te bereiken en, met gevaar voor eigen leven. Vlak bij ons huis was de brug over het kanaal. Eugénie’s geboorte vond plaats kort nadat deze was opgeblazen. Een bevrijdingskindje, geboren op 11-11-1944. In die tijd was er gebrek aan alles. Toen mijn zusje 7 maanden was, zag ze eruit als een kind van 7 weken. In het ziekenhuis lagen honderden van deze baby’s. Ze leden aan ernstige voedingsstoornissen. ‘Neem haar maar mee naar huis’, zei men tegen mijn moeder, ‘dan kan ze thuis sterven.’ Eén lepeltje suikerwater per uur heeft haar erdoor gesleept”.

Ik schrijf dit verhaal drie jaar na de plotselinge dood van Eugénie op 27-01- 2008.

FILMFRAGMENTEN VAN JAN-THEO WERNERS

gemaakt in de oorlog en bij de bevrijding van Den Bosch

FILM 1: De Duitse inval in Den Bosch en het huwelijk van Jan-Theo Werners en Gerda de Bekker op 16 -10-1940

FILM 2: Leven in schuilkelders

FILM 3: De bevrijding van Den Bosch

FILM 4: De fabricage van tabaksurrogaat voor sigaren

BRONNEN:

- Even staat alles stil. Vergeten verslag door Elle Werners 2022.
ISBN 9789403678955
- Erfgoed 's-Hertogenbosch, Overheidsorganisatie Bethaniëstraat 4, 's-Hertogenbosch
- Historiek, Online Geschiedenismagazine: 'Operatie Market Garden': doelen, tijdlijnen en gevolgen.
- In de buurt, Den Bosch
- Kranten, geschiedenisvanzuidholland.nl en knipsels uit plaatselijke krantjes uit die tijd. De bezetting van Nederland 1940-1945
- Het blad KIJK (1944-1945)
- Het NIOD
- Storm over Den Bosch. Dagboek over de eindstrijd van de bevrijding van 's-Hertogenbosch, december 1944. Door Jos Verstraeten.
- Nederlands instituut van beeld en geluid
- Battlefield tour, Den Bosch 2011
- Groeten uit Den Bosch
- Wikipedia. Operatie Fazant (Operation Pheasant)
- Den Bosch, bevochten en bevrijd oktober 1944, Redactie Jan van Oudheusden